ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ 55. Yıl ÖZEL SAYISI

Atatürk Üniversitesi

Doğu Coğrafya Dergisi

Temmuz-2012
Yıl: 17 Sayı 28

Eastern Geographical Reviev

July – 2012
Volume: 17 Numbers: 28

28

Geographical Reviev

ERZURUM-2012

Doğu Coğrafya Dergisi
TÜBİTAK ULAKBİM SOSYAL BİLİMLER VERİ TABANINDA TARANMAKTADIR
DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Doç.Dr. Ramazan SEVER
Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Prof.Dr. İbrahim GÜNER
Prof.Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Doç.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible fort he contents of their papers

Yayıncı (Publication)
Eser Ofset Matbaacılık

Editörler
Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Doç.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Basım (Printing Press)
DİZGİ OFSET

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@kocatepe.edu.tr

Doç.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

© Eser Ofset Matbaacılık
Saraybosna Coddesi, Altunalem Sitesi D Blok
Tlf: (442) 233 46 67

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ

EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Temmuz (July) 2012

Sayı (Volume): 28

28. SAYININ HAKEM KURULU

Prof.Dr. Halil KOCA • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet TIRAŞ • Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Üniversitesi

Prof.Dr. Sedat AVCI • İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr. Ramazan SEVER • Giresun Üniversitesi

Doç.Dr. Salih CEYLAN • Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN • Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. İbrahim KOPAR • Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Eren YÜRÜDÜR • Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Doç.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU • Balıkesir Üniversitesi

Doç.Dr. Mustafa ERTÜRK • Muğla Üniversitesi

Doç.Dr. Salih Zeki GENÇ • Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç.Dr. Mete ALIM • Atatürk Üniversitesi

Doğal Çevre Bileşenleri Bağlamında Gediz Nehri Havzasının Hidrografik/Hidrolojik Özellikleri, Sorunlar ve Öneriler.....155

- Yrd.Doç.Dr. Nurdan KESER

Demre Çayı'nın Paleocoğrafi Dönem Vadi Değişiklikleri ve Beymelek Lagünü'nün Jeomorfolojik Evrimi.....175

- Yrd.Doç.Dr. Vedat ÇALIŞKAN – Hasan KOÇ

Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılış Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi.....193

- Arş.Gör. Ahmet ÇAVUŞ

İnaç Turizmi İşleviyle Gelişmekte Olan Haçka Yaylası.....215

- Yrd.Doç.Dr. Bayram ÇETİN

Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) ve Mekânsal Dağılış.....231

- Yrd.Doç.Dr. Bayram ÇETİN

Antakya ve İskenderun-Dörtyol Çevresinde Suburbanizasyon (Banliyöleşme).....259

- Arş.Gör. Esra AKDOĞAN (MİNDİVANLI)

Köy Enstitülerinde Kullanılan Coğrafya Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğeler.....283

- Yrd.Doç.Dr. Gülay BEDİR – Öğr.Gör. Ayşe AKKURT

Şarkılarla Coğrafya Öğretimi.....303

- Geçmiş Sayı İndeksi.....317

HATAY'DA KENTLEŞMENİN SEYRİ (1940-2009) ve MEKÂNSAL DAĞILIŞI

The Course Of Urbanization (1940-2009) And Its Spatial Dispersion in Hatay

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİN*

Özet

Bu çalışmada Hatay'da 1940-2009 arasındaki kentleşme hareketleri ve mekânsal dağılışı incelenmiştir. Böylece nüfus ve fonksiyonel özelliklerine göre, kentleşmenin niteliği, düzeyi ve dağılışının tespiti amaçlanmıştır.

Hatay'da sayı ve fonksiyonel anlamda belirgin bir değişimin yaşandığı bu süreçte kentli nüfus 22,5 kat büyüyerek %15,7'den %60'lara, kent sayısı da 2'den 19'a ulaşmıştır. Tarım, ticaret, ulaşım ve sanayi sektörlerinin etkin rol oynadığı kentleşme, etkenlerin değişimine bağlı olarak 4 safhada gerçekleşmiştir. Çok odaklı kentsel büyümeyle büyük oranda İskenderun-Dörtyol (kıyı ovası) ile Antakya çevresinde yoğunlaşırken, diğer kesimlerde münferit bir gelişim göstermiştir.

1940-2009 arasında süregelen bu hızlı ve plansız kentleşme günümüzde çok sayıda mekânsal ve yaşamsal sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle yapılacak planlamaların kentleşmenin genel karakterine uygun olarak yapılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hatay, kent, kentleşme, banliyöleşme.*

* Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Antakya/HATAY
e-mail: bayramcetin@msn.com

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Doç.Dr. Ramazan SEVER
Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Prof.Dr. İbrahim GÜNER
Prof.Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Doç.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible fort he contents of their papers

Yayıncı (Publication)
Eser Ofset Matbaacılık

Editörler
Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Doç.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN

Basım (Printing Press)
DİZGİ OFSET

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@kocatepe.edu.tr

Doç.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

© Eser Ofset Matbaacılık
Saraybosna Coddesi, Altunalem Sitesi D Blok
Tlf: (442) 233 46 67

HATAY'DA KENTLEŞMENİN SEYRİ (1940-2009) ve MEKÂNSAL DAĞILIŞI

The Course Of Urbanızatıon (1940-2009) And Its Spatial Dispersion in Hatay

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÇETİN*

Özet

Bu çalışmada Hatay'da 1940-2009 arasındaki kentleşme hareketleri ve mekânsal dağılışı incelenmiştir. Böylece nüfus ve fonksiyonel özelliklerine göre, kentleşmenin niteliği, düzeyi ve dağılışının tespiti amaçlanmıştır.

Hatay'da sayı ve fonksiyonel anlamda belirgin bir değişimin yaşandığı bu süreçte kentli nüfus 22,5 kat büyüyerek %15,7'den %60'lara, kent sayısı da 2'den 19'a ulaşmıştır. Tarım, ticaret, ulaşım ve sanayi sektörlerinin etkin rol oynadığı kentleşme, etkenlerin değişimine bağlı olarak 4 safhada gerçekleşmiştir. Çok odaklı kentsel büyümeyle büyük oranda İskenderun-Dörtyol (kıyı ovası) ile Antakya çevresinde yoğunlaşırken, diğer kesimlerde münferit bir gelişim göstermiştir.

1940-2009 arasında süregelen bu hızlı ve plansız kentleşme günümüzde çok sayıda mekânsal ve yaşamsal sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle yapılacak planlamaların kentleşmenin genel karakterine uygun olarak yapılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hatay, kent, kentleşme, banliyöleşme.*

* Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Antakya/HATAY
e-mail: bayramcetin@msn.com

Abstract

In this study, the course of urbanization process and its spatial dispersion between 1940-2009 in Hatay was examined. Thus, it was aimed to determine the quality, level and dispersion of urbanization according to population and functional characteristics.

In this period which witnessed an evident change in respect to number and function, the population, growing 22,5 times, increased from 15,7% up to 60% and the number of towns from 2 to 19. Urbanization which was highly affected by the sectors of agriculture, trade, transport, industry and services took place in 4 phases depending on the change of the factors. Mostly common around Iskenderun-Dörtyol (coastal plain) and Antakya due to multi-faceted urban develeopment, urbanization displayed a seperate development in other parts of the city.

This rapid and unplanned urbanization which continued between 1940-2009 is the cause of a large number of problems regarding space and life. Therefore, it is important that the planning to be undertaken needs to be done in accordance with the overall characteristic of urbanization.

Keywords: *Hatay, town, urbanization, suburbanization.*

Giriş

Farklı şekillerde tanımlansa da kent, sanayi devrimiyle birlikte modern yaşamın temsilcisi olmuştur. Dar anlamıyla demografik nitelik taşıyan ve bir nüfus hareketi olarak görülen bu olgu[1] kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artışı anlamına gelir. Oysa ki sadece demografik hareketle tanımlanamayacak olan kentleşme, nüfus hareketinin sebebi ve sonucu konumundaki ekonomik ve toplumsal değişimleri de kapsamaktadır. Büyük ölçüde; Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve mevcut kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşmayla birlikte, insan davranış ve ilişkilerinde kendine özgü değişiklikler yaratan nüfus birikim süreci olarak kabul görür (Sencer,1979:2; Keleş,2006:24).

Sanayi devrimiyle birlikte hız kazanan kentleşme günümüzde dünya geneline hitap eden bir olgu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler raporlarına göre; 2007 yılında dünya nüfusunun % 49.4'ü kentlerde yaşarken, 2025 yılında 57.2'sinin, 2050'de ise 69.6'sının kentlerde yaşayacağı beklenmektedir (www.integranet.un.org). Başlangıçta sadece gelişmiş ülkelerde farklı bir form ve hız kazanırken, günümüzde daha çok gelişmekte olan ülkeler ekseninde sürmektedir. Nitekim ülkelerin kentleşme oranları incelendiğinde; oranların sadece Batı Avrupa, Kuzey Amerika bölgeleri ile Avustralya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmadığı, bunun yanında bazı gelişmekte olan ülkelerde de yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Almanya'da %75, Fransa'da %77, ve ABD'de %79 iken, Libya'da %85, Cibuti'de %87, Gabon'da %85, Küba'da %76 ve Meksika'da %75 civarındadır (Tümertekin, Özgüç, 2009:411).

---

[1] Kentleşme düzeyinin tespitine dönük çalışmalarda karşılaşılan en büyük sorun, kent-kır ayrımında kullanılan kriterlerdir. Bu konuda büyük kentlerin ayrımı kolay bir şekilde yapılabilirken, küçük kentler ya da yeni kentleşen yerlerin kır yerleşmelerinden ayırımı son derece güçleşmektedir. Yeni kentleşen yerlerde fonksiyonel gelişimin yetersiz olması bu zorluğu doğuran temel etkenlerdendir (Koca, 2005:104). Kent-kır ayrımında nüfus, yönetim, fonksiyonlar, uzmanlaşma, iş bölümü ve planlama gibi bazı kriterler kullanılmaktadır. Bunlardan özellikle nüfus, pratik olmasından dolayı çok tercih edilen fakat bir o kadar da üzerinde tartışılan kriterlerdendir. 1924 köy kanunun birinci maddesine göre nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmeler köy, 2000 ile 20.000 arasında olanlar kasaba, 20.000'i aşanlar ise şehir olarak değerlendirilirken, imar kanunu ise nüfusu 5000'den fazla yerleşmelerdeki belediyelere imar planını zorunlu kılmıştır. Yine DİE önceleri nüfusu 10.000 ve üzerinde olan yerleşmeleri kent olarak değerlendirirken, günümüzde nüfusunu göz önüne almaksızın il ve ilçe merkezlerini kent statüsüne koymaktadır. Bu konuda coğrafyacılardan Darkot 3000 nüfus kriterini temel alırken, Tümertekin ise 10.000 kriterini daha uygun görmüştür (Darkot, 1967:3-8; Tümertekin, 1973:1-2). Yine bu konuda Doğanay, alt ve üst sınır belirlemenin çoğu kez yanıltıcı olacağı endişesini taşımakla beraber, belli bir limit kabul etmenin özellikle bazı planlama kararları alınması bakımından fayda getirebileceğini işaret ederek, Türkiye için bu değerin 10.000 olabileceğini vurgulamıştır (Doğanay, 1997:421). Özgür ise 10.000 nüfus kriterinin yeni yönetim fonksiyonu kazanmış yerleşmelerin kır-kent ayrımında her yerleşme için standart olamayacağını belirtmektedir (Özgür, 1996:31-32). Diğer taraftan Özçağlar, günümüz Türkiye'sinde yerleşmelerin kentsel özellik kazanmasında 20.000 kriterinin belirleyici olduğunu öne sürmüştür (Özçağlar, 1997:9). Sonuç itibariyle gerek kurumlar ve gerekse yerleşmeler üzerine çalışan coğrafyacılar arasında bu konuda kesin bir birliğin olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat Türkiye'de yerleşme coğrafyası, kent ya da kentleşmeye dönük çalışma yapan bilim insanlarının birçoğunun nüfus kriteri olarak 10.000'i göz önüne aldığı söylenebilir. (Tümertekin, 1973; Emiroğlu, 1975; Sencer, 1979; Yazıcı, 1996; Köse, 1996; Doğanay, 1997; Bulut, 1998; Koca, 2005; Keleş, 2006).

Ülkemizde kentleşme ancak 1950'den sonra kendini göstermeye başlamasına karşın, hızlı bir seyir takip etmiştir. Özellikle kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ile kent sayısının giderek artması, bu dönüşümün başlıca göstergeleridir. 1927 ile 1950 arasında yavaş seyreden artış, 1950'den sonra ivme kazanmıştır. 1927 yılında nüfusu 10 bini aşan 66 kentte toplam nüfusun %24'ü yaşarken (Doğanay, 1997:427-431), 1950'de bu oran %25'i ancak geçmişti. Zira kentleşme büyük oranda doğal nüfus artışıyla sınırlı kalmış ve sayım dönemleri arasındaki kentli nüfus artışı 300-400 bin civarında gerçekleşmiştir. 1950'den sonra, doğumlar ve ölümler arasındaki farktan çok kentlere yönelik göçlerden kaynaklanmış ve sayım devrelerindeki artış miktarı 1 milyonu aşmıştır (Tümertekin, 1973:7). Bunun yanında kentleşme büyük oranda Marmara ve Ege bölgeleriyle sınırlı kalmıştır. Doğu ve İç Anadolu bölgeleri ülke ortalamasının altında seyrederken, Karadeniz kentleşme oranının en düşük olduğu bölgedir (Yüceşahin, Bayar ve Özgür, 2004:29).

Türkiye'de kentleşmenin dağılışı 1960-1965 arasında kısmen de olsa değişim sürecine girmiştir. İstanbul ve İzmir çevresinde yeni kentlerin oluşumuyla birlikte, askeri ve idari fonksiyonların etkisiyle İç ve Doğu Anadolu bölgelerine kaymaya başlamıştır. 1970'den sonra hızlanan bu yayılış, ülke genelinde kentlerin dağılışı bakımından bir denge unsuru oluştursa da, belirli merkezlerin daha hızlı büyümesi nedeniyle, kentsel nüfusun dağılışında etkili olamamıştır (Tümertekin, 1973:10-15).

Türkiye'de 1980-1985 devresi kentsel nüfusun %50'yi aşması sebebiyle kentleşme sürecinin belli başlı dönüm noktalarından biridir. Bu konuda bazı çalışmalarda, 1980'den sonra idari yönde yapılan bir takım değişikliklerin etkili olduğu ileri sürülmüştür (Avcı, 1993:252-254). Özellikle kentlerin yakınındaki yerleşmelerin kent nüfusuna dâhil edilmesi kentli nüfusun artışında etkilidir.

Kentli nüfusun %75'lere[2] ulaştığı günümüzde kentleşme, boyutları değişerek devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Marmara bölgesinde, İzmir çevresinde, Mersin-Adana-İskenderun arasında ve Karadeniz kıyı kuşağında kentsel kuşakların oluşumu söz konusudur. İstanbul megapol olurken, Ankara ülke metropolü, İzmir, Bursa ve Adana bölgesel metropol konumuna gelmiştir (Yüceşahin, Bayar ve Özgür, 2004:33).

Ülkemizde 1950'lerden sonra hız kazanan kentleşme sürecinden önemli derecede etkilenen yerlerden biri de Hatay'dır. Elverişli coğrafi şartları ve geçmişten gelen yoğun nüfus-yerleşme özellikleriyle birlikte, bilhassa 1950'lerden sonra başlayan tarım ve sanayi hamleleri ildeki kentleşme sürecini hızlandırmıştır. 1940 yılında Hatay'da nüfusu 10.000 ve üzerinde olan yerleşme sayısı 2, kentli nüfus oranı %15.76 iken, günümüzde kent sayısı 19, kentli nüfus ise %60'a ulaşmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Hatay'da 70 yıllık süreçte toplam nüfus yaklaşık 6 kat artarken, kentli nüfus 22.5 kat büyümüştür. Ancak plansız gerçekleşen kentsel büyüme sadece çevre sorunlarını değil, anakent ve banliyölerinde karmaşık bir fonksiyonel arazi kullanımını beraberinde getirmiştir.

Hatay kuzeybatıdan Adana, kuzeyden Osmaniye, kuzeydoğudan Gaziantep illeriyle, doğu ve güneyden Suriye, batıdan ise Akdeniz'le çevrelenmiştir (Şekil 1).

[2] İl-ilçe merkezlerinin nüfuslarına göre belirlenmiştir.

Ülkemizin en güney ucunu oluşturan il 5824 km^2'lik alanıyla Türkiye'nin[3] yaklaşık %0.71'ini oluşturur. 2009 yılı ADNKS sonuçlarına göre 1.448.418 nüfusun yaşadığı ilde km^2'ye 248 kişi düşer. Dolayısıyla toplam nüfus itibariyle Türkiye'nin sadece %2'lik bir bölümünü oluşturan Hatay, aritmetik nüfus yoğunluğu yönüyle İstanbul, Kocaeli ve İzmir'den sonra 3. sırada yer alır. Yine aynı yıl verilerine göre nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasından (km^2'ye 94 kişi) yaklaşık 3 kat daha fazladır.

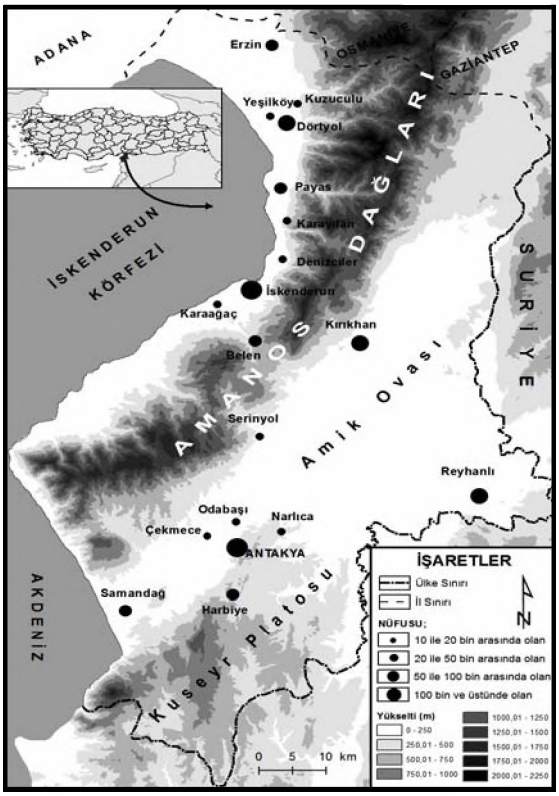

Şekil 1: Araştırma sahasının lokasyon haritası

Amaç ve Metot

Çalışmada, Hatay'daki kentleşme hareketleri ve düzeyinin tespiti amaçlanmıştır. Bu nedenle, 1940-2009 yılları arasındaki dönemde kentler ve fonksiyonları göz önüne alınarak kentleşmenin sebepleri ve dağılışı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel veri kaynağını nüfus sayım sonuçları ve ADNKS oluşturmuştur. Sürecin tespitinde genel nüfus sayım sonuçları dikkate alınırken, bilhassa kentlerin

[3] Türkiye'nin gerçek alanı 814.578 km^2, nüfusu 2009 'da 72.561.312, 2010 yılında ise 73.722.988'dir.

fonksiyonel arazi kullanımına bağlı mekânsal özelliklerinin belirlenmesinde gözlem ve mülakatlardan yararlanılmıştır.

Yerleşmelere yönelik kent-kır ayırımında, 10.000 nüfus kriterinin yanında yerleşmelerin fonksiyonları da göz önünde bulundurulmuştur. Ancak Türkiye'de yerleşme birimlerine yönelik detaylı istatistikî verinin olmaması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu durum alt kademe yerleşmelerin kentleşme düzeyinin tespitinde güçlüklere yol açmaktadır.

Bulgular

Hatay'daki kentleşme sürecinde coğrafi faktörlerin etkinliği dikkati çekse de, bunların zaman ve mekâna göre farklı dinamiklerle ön plana çıktığı söylenebilir. Kentleşmede tarihsel sebeplerle birlikte tarım, sanayi, ulaşım, ticaret ve diğer hizmetlere bağlı çok faktörlü bir kentleşme sürecinin yaşandığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda Antakya ve Samandağ'da kentleşme daha çok çevre kırsal alanlardan olan göçlere dayalı gelişim gösterirken, Kırıkhan, Reyhanlı, İskenderun ve Dörtyol'da ise Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin illerinden olan göçlerin belirgin rol oynadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Samandağ ve Reyhanlı'daki kentleşme sürecinde göçlerin yanında doğal nüfus artışının da etkinliği dikkati çekmektedir.

Hatay'da kentleşmenin sebepleri ve seyriyle birlikte, dağılışının da kendine has özellikler gösterdiği söylenebilir. Bu itibarla aşağı Asi oluğu ve Amik ovası çevresiyle, kıyı kesimi kent yoğunluğunun arttığı, yerleşmelerde sürekliliğin gözlendiği yerlerdir. Bu iki hattın dışındaki sahalarda ise kentler münferit bir dağılış sergiler.

1. Hatay'da Yerleşmenin Genel Yapısı

Hatay, tarıma elverişli iklimi, toprak ve su kaynaklarıyla tarih boyunca insanoğlunun dikkatini çekmiş ve dolayısıyla geçmişten günümüze nüfus ve yerleşmenin yoğun olduğu bir sahadır. Aynı zamanda doğu-batı ve kuzey-güney yönündeki ticari yolların Akdeniz'le buluştuğu yer olması nedeniyle de erken dönemlerden itibaren kentlerin kurulması ve sürekliliği bakımından uygundur. Özellikle Amik Ovası, prehistorik dönemlerden günümüze kadar insan topluluklarının yoğun olarak yerleştiği yerlerden biridir. Nitekim 1937, 1995–2002 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları toplam 236 yerleşmenin (höyük) varlığını ortaya çıkarmıştır (Pamir, 2009:259-260).

Amik ovası ve çevresinde Alalakh (Tell Açana), Kunulua (Tell-Tayinat), Antigonia, Anticheia (Antakya), Asi deltası çevresinde Sabuniye, Al Mina ve Seleukeia Pieria, Arsuz-Erzin arasındaki kıyı kesimde ise Rhosos (Arsuz), Myriandros veya Myriandos (İskenderun), Kinet Höyük (Dörtyol) ve Issos (Erzin) tarihsel süreçte Hatay'daki belli başlı kentlerdir (Pamir, 2009:259-260).

Günümüzde (2009) Hatay'da 10 bin nüfus kriterine göre 19'u kent, 419'u kır olmak üzere toplam 438 sürekli yerleşme birimi bulunmaktadır. Nüfusları 11 ile (Yayladağı-Üçırmak Köyü) yaklaşık 200 bin arasında (Antakya) değişen bu yerleşmelerin il genelindeki dağılışı oldukça düzensizdir. Dolayısıyla belirli yerlerde yoğunluk artarken, bazı yerlerde belirgin şekilde düşmektedir. Özellikle Amanos dağları ile İskenderun körfezi

arasındaki kıyı kuşağı (yaklaşık Dörtyol'dan, Arsuz ve Belen'e kadar uzanan kesim) ile Asi deltasından başlayarak, Aşağı Asi oluğu ve Amik ovasının batı kesimi boyunca Top boğazına kadar devam eden alan yerleşmelerin devamlılık arz ettiği ve bu nedenle yerleşme yoğunluğunun yüksek olduğu hatlardır. Bu iki hattın dışında kalan alanlardaki yerleşmeler süreklilik göstermez. Özellikle Amanos dağlık sahası kentleşmenin ötesinde devamlı yerleşme yoğunluğunun da son derece düşük olduğu alandır. Burası daha çok kıyı kesimi ve Amik ovasındaki yerleşmelerin yaylacılık sahası konumunda olup, genellikle mevsimlik yerleşmelerin yoğunluk kazandığı bir alandır.

Hatay'da yerleşmelerin genel dağılışına uygun olarak büyük oranda kentler de kıyı kesimi ile Asi deltasından Top boğazına kadar devam eden bu iki hat çevresinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Amanos dağlık alanı ile ilin güneyinde kalan Kuseyr platosu kentleşmenin en düşük olduğu sahalardır. İlde kuzey-güney yönünde yaklaşık 80 km'lik uzunluğa ve yer yer 12-30 km'ler arasında değişen genişliğiyle Amanoslar, gerek yeryüzü şekilleri ve gerekse iklime olan etkilerinden dolayı devamlı yerleşmeler açısından uygun bir alan oluşturmamıştır. Özellikle 800-1500 m.'ler arasındaki sahalarda genellikle relief, eğim ve buna bağlı toprak şartları belirleyici olmuştur. Bu sahalar günümüzde ova kenarı ya da yamaçlarda kurulmuş yerleşmeler yaylacılık faaliyetlerine dönük olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda Amanoslarda kurulan en büyük yerleşme Orta ve Güney Amanosları birbirinden ayıran bir geçitte kurulan Belen kentidir.

Benzer şekilde Hatay'ın güney ve güneydoğusunu oluşturan Kuseyr platosunda da jeolojik yapı, yeryüzü şekilleri ve Suriye sınırının tarımsal faaliyetlere olan olumsuz etkileri nedeniyle kentleşme oranı düşüktür. Buradaki yerleşmelerin nüfus bakımından en büyüğü 2010 yılı nüfusları 6500 ile 7200 arasında değişen Altınözü ve Yayladağı kasabalarıdır.

Sonuç olarak Hatay'da kentler başta olmak üzere yerleşmelerin dağılışında, yeryüzü şekilleri ve tarihi sebeplerin etkili olduğu, buna bağlı olarak da kıyı ve ovaların daha yoğun nüfuslandığı söylenebilir. Zira sanayi ve ulaşım hatlarının dağılışında da topografya belirleyici bir faktördür.

2. Kentleşmenin Sebepleri ve Genel Seyri

Hatay'da 1940-2009 yılları arasındaki kentleşme hareketlerinin temelinde tarım ve tarıma dayalı sanayi başta olmak üzere metalürji sanayi, ulaşım ve ticari faaliyetler etkin rol oynamıştır. Ancak 1975'den sonraki kentleşme sürecinde ön plana çıkan metalürji sanayinin il genelindeki etkinliği sorgulanabilir niteliktedir. Zira bu etki İskenderun ve çevresiyle sınırlı kalmış, Amanosların doğusuna yansımamıştır. Buna karşın tarım ve tarıma dayalı sanayi başta olmak üzere ulaşım ve ticari aktiviteler hemen her dönemde il genelinde etkinliğini korumuştur. Bilhassa Hatay'ın Türkiye ile Arap ülkeleri arasında geçiş sahasını oluşturması ulaşım ve ticari fonksiyonların canlı kalmasına neden olurken, İskenderun ve Antakya'yı da bu ulaşım ve ticari koridorunun merkezi konumuna getirmiştir. Böylece konum özellikleriyle birlikte canlanan ulaşım ağı, Antakya ve İskenderun gibi kentlerde ticari aktivitelerin ortaya çıkmasında ve gelişiminde etkin rol oynamıştır. Bunların yanında kentleşmede idari ve kültürel fonksiyonlar da göz ardı edilmemelidir.

Hatay'da, bütün bu dinamiklere bağlı olarak 70 yıllık süreçte kentleşme oranı % 15.76'dan % 60'lara ulaşmış, genel kentleşme seyri ise %5 civarındadır. En hızlı büyüme 1950-1960 arasında kentli nüfusun %18'den %36'ya ulaşarak 2'ye katlanmasıyla gerçekleşmiştir (Tablo 1). Dönemlere göre kentleşme hızının %5 gibi düşük kalması nedeniyle, kentli nüfus oranı ancak 1985'te %50'ye, 1990'da %53'e ulaşmıştır (Şekil 3).

Tablo 1: Hatay'da Kentli Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı (1940-2009).

Yıl	Toplam Nüfus	Kentli Nüfus (10 bin ve üzeri)	Kentleşme Oranı (%)	Yıl	Toplam Nüfus	Kentli Nüfus (10 bin ve üzeri)	Kentleşme Oranı (%)
1940	246.138	38.798	15.76	**1975**	744.113	342.492	46.02
1945	254.141	46.060	18.12	**1980**	856.271	405.753	47.38
1950	296.799	53.366	17.98	**1985**	1.002.252	498.876	49.77
1955	363.631	95.836	26.35	**1990**	1.109.754	592.871	53.42
1960	441.209	159.530	36.15	**2000**	1.253.726	581.341	54.85
1965	506.154	204.953	40.49	**2007**	1.386.224	829.097	59.80
1970	591.064	238.902	40.41	**2009**	1.448.418	715.653	60.07

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları ve TÜİK, ADNKS verilerinden hesaplanmıştır.

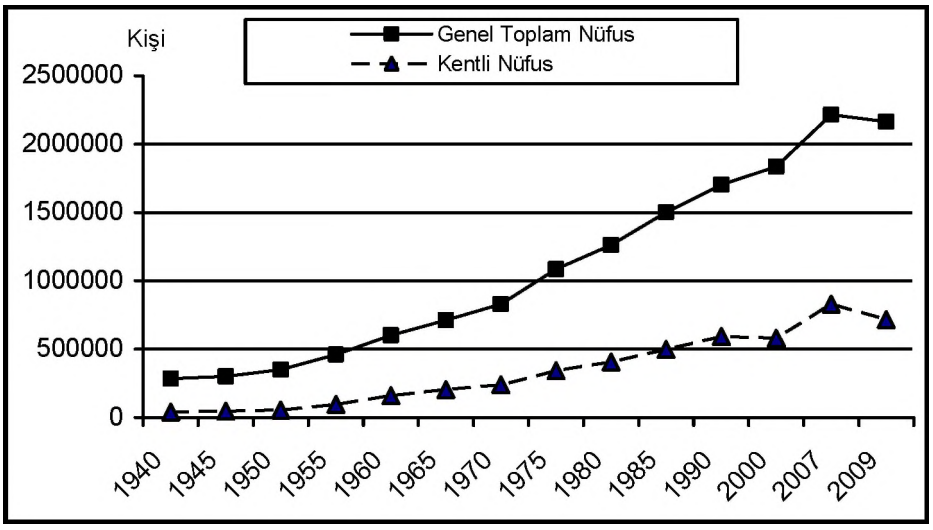

Şekil 2: Hatay'da kentli ve genel toplam nüfusun yıllara göre seyri.

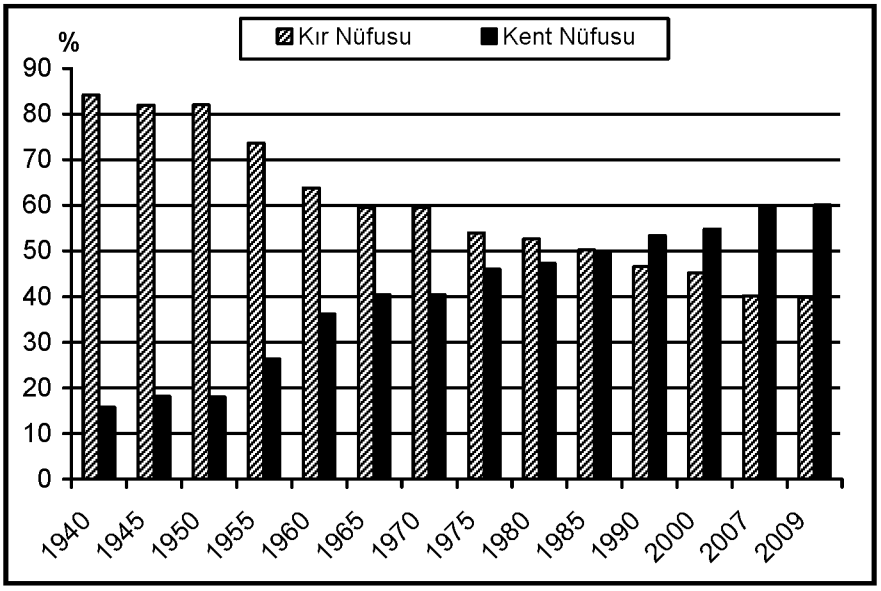

Şekil 3: Hatay'da kent-kır nüfusunun yıllara göre oransal seyri.

Ekonomik dinamikler ve bunlara bağlı olarak gelişen fonksiyonlar göz önüne alındığında, 70 yılda Hatay'daki kentleşme sürecini dört dönemde inceleyebiliriz.

İlki 1940-1950 yılları arasındaki devre kentsel nüfusun Antakya ve İskenderun gibi sadece iki merkezde toplandığı dönemdir. Bu dönemde kentli nüfus büyük oranda doğal nüfus artışına bağlı kalarak yavaş bir gelişim göstermiştir.

İkincisi, 1955-1970 yılları arasında gelişmeye başlayan tarım ve tarıma dayalı sanayinin etkin olduğu kentleşme dönemidir. Özellikle tarımsal nüfusun yoğun olduğu kentlerin ortaya çıkışı, kentleşmenin il geneline yayılmasına imkân tanımıştır. Böylece Hatay'daki kentleşme olgusu Antakya ve İskenderun'un dışına çıkmıştır. Hemen sonrasında gelişmeye başlayan tarıma dayalı sanayi faaliyetleri ise bu olguyu daha da pekiştirmiştir.

Takip eden üçüncü dönemde, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası'nın 1975 yılında faaliyete geçmesiyle kentleşmede sanayi fonksiyonu ön plana çıkmıştır. Fakat bu etki, sanayinin kuruluş yeri ve Amanoslardan dolayı kıyı bandında sınırlı kalmıştır.

Hatay'daki kentleşme sürecinde son dönemi; 1990 ve sonrası oluşturur. Dönemi diğerlerinden ayıran baskın özelliklerden ilki, kentlerde hizmetler sektörünün hâkim konuma gelişidir. Diğeri ise, Antakya, İskenderun ve Dörtyol çevresinde, sanayi, ticari ve hizmetler sektörlerine bağlı oluşan suburb kentleşmedir.

2.1. 1940-1950 Arasında Hatay'da Kentleşme Düzeyi ve Belli Başlı Kentler

Bu dönemde genellikle doğal nüfus artışına bağlı olarak gelişen kentleşme, %2,22 oranında büyüyerek %17.98'e ulaşmıştır. Özellikle ilk beş yılda artış %2,36 oranında gerçekleşirken, ikinci beş yılda %0,14 olarak gerilemiştir. Mutlak bir büyümenin varlığına karşın, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında oldukça durağandır. Durağanlık temelde ülkedeki sosyo-ekonomik durumla ilişkilidir.

Kentleşmenin yavaş seyriyle birlikte kentsel nüfusun büyük oranda Antakya ve İskenderun'da toplanması dönemin en önemli özelliğidir. Diğer bir ifadeyle kentleşme nüfusları 50 binin altındaki iki kentin nüfus artışına bağlı kalarak, kent sayısı da bu dönemde değişmemiştir. 1940 yılında 19 bini aşan ortalama kent büyüklüğü, 1950'de %37'lik bir artışla 27 bine yaklaşmıştır.

Kentleşmenin durağanlaşmasında etkili faktörlerden biri, 1939 yılında Hatay'dan Suriye'ye yönelik olan göçlerdir. Nitekim resmi rakamlar olmasa da, bazı kaynaklarda 50 bin civarında nüfusun Suriye'ye göç ettiği belirtilmiştir (Doğruel, 2005:31)[4]. Hiç şüphe yok ki göç, kırsal nüfusun yanında kentsel nüfusu da olumsuz etkilemiştir. Zira 1935'de 34 bin civarında tahmin edilen Antakya nüfusu, 1940 yılı sayımında 27 bin olarak tespit edilmiştir (Temiz,2002:55, Türkmen,1937:95).

Takip eden 1940-1945 arasındaki dönemde ise büyük oranda ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar nüfusa yansımıştır. Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı nedeniyle askerlik çağındaki erkeklerin silah altına alınması ve savaşın yarattığı olumsuz hayat şartları doğum oranlarının ve dolayısıyla doğal nüfus artışının düşmesine yol açmıştır. Buna ek olarak yaklaşık 20 yıllık Fransız işgali döneminde askerlik çağına ulaşmış olan nüfusun 1939'dan sonra (Hatay'ın anavatana katılmasına müteakip) kısa bir sürede silah altına alınması, bu etkiyi artırmıştır. Dolayısıyla 1940-1945 arasında, Hatay nüfusunun diğer illere oranla dönemin olumsuz şartlarından daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşmak mümkündür (Çetin, 2010:185).

Bütün bu olumsuzluklara karşın İskenderun nüfusu ise artış eğilimini sürdürmüştür. 1940 yılında 12 bin civarında olan nüfus, 1950 yılında 18 bini aşarak, yaklaşık 1/2 kat bir büyüme göstermiştir. Böylece başlangıçta İskenderun toplam kentli nüfusun %30'unu oluştururken, 1950 yılında %43'lük bölümünü meydana getirmiştir (Tablo 2). Bu durum İskenderun'un tarım potansiyelinin yanında bilhassa Doğu Akdeniz havzasının belli başlı ticaret merkezlerinden biri olması ve limanın inşasına yönelik girişimler sonucunda çevre illerden olan göç almasından kaynaklanmıştır.

Antakya'da ise durum daha farklı seyretmiştir. Özellikle 1939 öncesinde kentteki sağlık ve eğitim hizmetleri ile çevredeki kırsal alanlarla olan karayolu bağlantılarının güçlenmesi dönemine göre kentin çekim gücünü artırmıştır (Türkmen, 1937:96). Böylece kırsal alanlardan nüfus almaya başlayan Antakya, 1940 yılında yaklaşık 27 bine yaklaşan

[4]Doğruel'in aktarımıyla Khoury, 1939 yılında toplam nüfusu 220 bin olan Hatay sancağından 10 bini Nusayri Alevi, geri kalan çoğunluğu ise Ermeni ve Ortodokslar'dan oluşan 50 bin kişi Suriye'ye iltica etmiştir.

nüfusuyla 1955 yılına kadar ilin en büyük kenti olma özelliğini korumuştur. Ancak büyüme bu tarihten sonra İskenderun'a göre daha sınırlı düzeyde kalmış, ilin yönetim merkezi olmasına karşın, kentleşmede ikinci sıraya gerilemiştir. 1940-1950 döneminde kentleşme oranındaki artış İskenderun'da %57'ye yaklaşırken, Antakya'da %13 düzeyindedir. Benzer şekilde İskenderun'un toplam kentli nüfus içerisindeki payı %12 civarında artış göstermesine karşın, Antakya'nın payı yaklaşık aynı oranda gerilemiştir (Tablo 2).

Tablo 2:1940-1950 Arasında Hatay'da Kentli Nüfusun Dağılımı.

Yıl	Kentleşme Oranı (%)	Kentler	Nüfusu	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)	Toplam Kentli Nüfus İçerisindeki Payı (%)
1940	15.76	Antakya	26936	10.94	69.43
		İskenderun	11859	4.81	30.56
1945	18.12	Antakya	27448	10.80	59.59
		İskenderun	18612	7.32	40.40
1950	17.98	Antakya	30494	10.27	57.14
		İskenderun	22872	7.70	42.85

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayım sonuçlarından hesaplanmıştır.

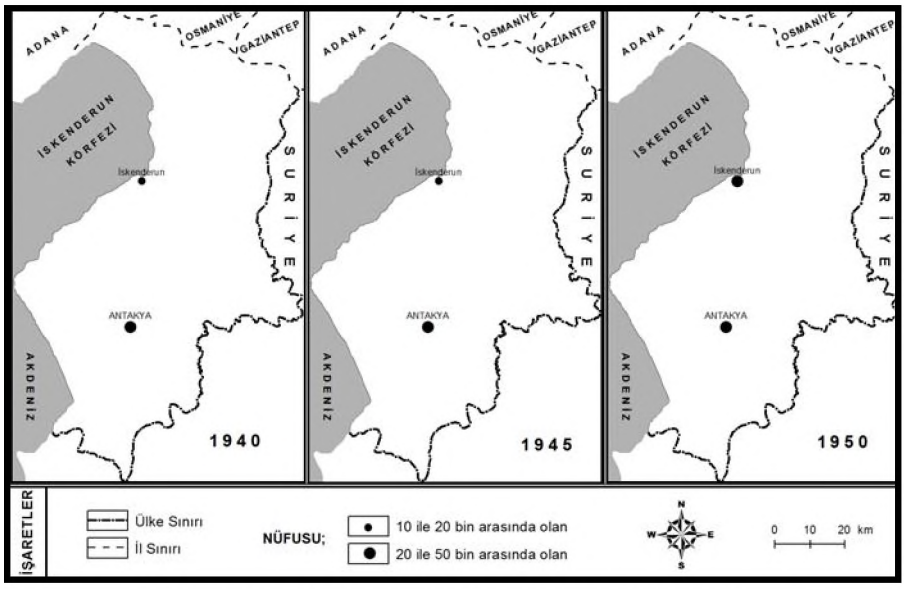

Şekil 4: 1940-1950 arasında Hatay'daki kentlerin dağılışı

2.2. 1955-1970 Arası (Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayinin Etkili Olduğu) Dönem

Hatay'daki kentleşme sürecinde ikinci aşama olarak kabul edebileceğimiz bu 15 yıllık dönemde, tarıma dayalı olarak gelişme gösteren bazı yerleşmeler kent konumuna gelmiştir. Böylece 1955 öncesinde sadece iki merkezle (Antakya, İskenderun) sınırlı kalan kentleşme il geneline yayılarak 7'ye yükselmiştir (Şekil 5). 1955'de Samandağ, 1960'da Dörtyol, Reyhanlı ve Kırıkhan, 1965'de ise Erzin nüfusları itibariyle kent sınıfına girmiştir (Fotoğraf 1). Dönemin başında %26.35 olan kentli nüfus oranı, 1970'de %40.41'e, kent nüfusu ise %7'ye varan artışla 34 bini aşmıştır (Tablo 3). Bu yönüyle 1955-1970 aralığı kentli nüfus oranındaki yaklaşık %14'lük artışla kentleşmenin en hızlı olduğu dönemlerden biridir.

Fotoğraf 1: Gelişimini Asi deltasında sürdüren Samandağ'dan bir görünüş

Kentli nüfusun 5 yıllık periyotlardaki artış oranı yaklaşık %0.8 ila %5.61 arasında gerçekleşirken, bilhassa 1955-1960 arasında %10'u aştığı görülür. Aslında bu durum 1950'den sonra savaş şartlarının ortadan kalkmasıyla görülen nüfus artışıyla yakından ilgilidir. 1955'de kentli nüfusun %88'i Antakya ve İskenderun'da yaşarken, 1970'de bu oran %61'e gerilemiştir. Dolayısıyla 1970'de kentli nüfusun neredeyse %40'a varan bir bölümü nüfusları 10-20 bin ile 20-50 bin arasındaki yeni kentlerde yaşamaya başlamıştır (Tablo 3).

Dönemi karakterize eden diğer bir özellik ise, kentleşme hareketlerinin doğal nüfus artışından çok kırdan kente yönelik göçlerle şekillenmeye başlamasıdır. Büyük oranda ekonomik sebepli olan göçler özellikle 1955'den sonra Yayladağı ve Altınözü'nden

başlamış ve 1960'dan sonra hızlanarak devam etmiştir. Zira bu dönemde göçlerin ve dolayısıyla kentleşme hareketlerinin asıl dinamiğini tarım ve tarıma dayalı sanayi faaliyetleri oluşturmuştur. Amik ovası, Asi deltası ve kıyı ovalarında seracılığın yanında pamuk, zeytin, narenciye ve tahıl türlerinin tarımının yaygınlaşması, bu ürünleri işleyen sanayi faaliyetlerinin gelişimine neden olmuştur. Tarım ve tarıma dayalı sanayinin Antakya ve İskenderun başta olmak üzere Kırıkhan, Reyhanlı, Dörtyol ve Payas gibi yerleşmelerin kentleşmesinde büyük etkisi olmuştur (Fotoğraf 2).

Tablo 3:1955-1970 Arasında Hatay'da Kentli Nüfusun Dağılımı.

Yıl	Kentleşme Oranı (%)	Kentler	Nüfusu	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)	Toplam Kentli Nüfus İçerisindeki Payı (%)
1955	26.35	Samandağ	11118	3.05	11.60
		Antakya	38138	10.48	39.79
		İskenderun	46580	12.80	48.60
1960	36.15	Dörtyol	10293	2.33	6.45
		Reyhanlı	12371	2.80	7.75
		Samandağ	13912	3.15	8.72
		Kırıkhan	15219	3.44	9.53
		Antakya	45674	10.35	28.63
		İskenderun	62061	14.06	38.90
1965	40.49	Erzin	10257	2.02	5.00
		Dörtyol	11595	2.29	5.65
		Samandağ	15990	3.15	7.88
		Reyhanlı	16469	3.25	8.03
		Kırıkhan	23405	4.62	11.41
		Antakya	57855	11.43	28.22
		İskenderun	69382	13.70	33.85
1970	40.41	Erzin	10765	1.82	4.50
		Dörtyol	12947	2.19	5.41
		Samandağ	18131	3.06	7.58
		Reyhanlı	20196	3.41	8.45
		Kırıkhan	31046	5.25	12.99
		Antakya	66520	11.25	27.84
		İskenderun	79297	13.41	33.19

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayım sonuçlarından hesaplanmıştır.

Bununla birlikte tarımın doğrudan etkisinin yanında, uygulanan tarım politikalarının da payı büyüktür. Ülkenin genel ekonomi politikasının tarıma dayalı olması, destekleme alımlarıyla birlikte ürün fiyatlarına yansıdığı gibi, elverişli görülen alanların tarıma açılmasına da yol açmıştır. Bu durum tarım sektörüne bir rahatlama getirmiş ve aynı zamanda nüfus artışını da desteklemiştir. Genel çerçevesini çizdiğimiz şartlar Hatay'a pamuk tarımına dönük politikalar şeklinde yansımıştır. Nitekim Amik ovasında pamuk tarımı 1940 yılından sonra başlamıştır (Çalışkan,2003:101).

Pamuk tarımının ova ve çevresinde başlattığı sosyo-ekonomik değişim, Amik ovasının tarımsal potansiyelini artırmaya dönük bazı çabaların başlangıcını oluşturmuştur.

Sıtma hastalığının eradikasyonunun yanında, topraksız köylüye toprak sahibi yapmak ve dolayısıyla ovanın tarım potansiyelini yükseltmek amacıyla 1950 ile 1975 arasında gerçekleştirilen Amik Gölü'nü kurutma çabaları bunun en somut yansımasıdır. Gelişmeler doğal nüfus artışını ivme kazandıran bir etken olduğu kadar, bunun ötesinde başka bölgelerden buraya olan göçlerin de yolunu açmıştır. Bilhassa pamuk tarımında işçiye duyulan ihtiyaç, Kuseyr platosu ve komşu illerle birlikte, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden de mevsimlik ve kalıcı göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Göçler ilerleyen süreçte ovada yeni yerleşme birimlerinin ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, çevresindeki Kırıkhan ve Reyhanlı gibi bazı yerleşmelerin daha da büyüyerek bir tarım kentine dönüşmesinde etkili olmuştur. Nitekim 1952-1967 yılları arasında Suriye'den gelen Bayır-Bucak Türkmenleri Kırıkhan'ın Karadurmuşlu köyüne yerleşirken, 1960-1965 arasında Doğu Karadeniz'den 450, Muş'dan ise 100 aile Kırıkhan'a yerleşmiştir (Anonim,1968:15;Boyraz, 2004:333).

Fotoğraf 2: Kırıkhan'dan bir görünüş.

Bir taraftan pamuk tarımında işçiye duyulan ihtiyaç yörenin dışarıdan göç almasına neden olurken, öte yandan 1950'lerden sonra tarımdaki makineleşme çabaları da kırdan kentte yönelik göçü desteklemiştir. Bu, ildeki nüfus hareketlerini hızlandırmış ve Kuseyr platosu (Altınözü ve Yayladağı ilçeleri) başta olmak üzere, kırsal nüfusun kent merkezlerinde toplanmasında etkin rol oynamıştır. Kırıkhan ve Reyhanlı gibi Amik Ovası çevresindeki kentler pamuk tarımı merkezli olarak gelişme kaydederken, Asi deltası ve kıyıda ise kentleşme turunçgiller başta olmak üzere meyve-sebze tarımına dayalı bir gelişme seyri izlemiştir. Özellikle 1939 yılında Dörtyol ovasında yapılan su kanallarıyla birlikte yörede sulamalı tarımın başlaması Erzin ve Dörtyol'un gelişimde etkili olmuştur (Şahin, 2006:196; Boyraz, 2009:155).

Diğer taraftan kentleşmede tarımsal aktivitelerin tek yönlü bir etkiye sahip olduğu söylenemez. Zira sebze-meyve ve pamuk başta olmak üzere tarım ürünlerine dayalı sanayi faaliyetlerini de burada belirtmek yerinde olacaktır. Amik ovası çevresinde Antakya, Kırıkhan ve Reyhanlı gibi kentlerde özellikle pamuk ve zeytine dayalı çırçır, tekstil ve yağ sanayi gelişme gösterirken, kıyı kesimde İskenderun, Dörtyol ve Erzin'de tekstil, yağ ve un sanayinin yanında sebze ve meyveleri (özellikle turunçgiller) işleyen sanayi işletmeleri ortaya çıkmıştır. Hatta bu konuda YÜCEL, tarım ve tarıma dayalı sanayinin gelişimine karşın, İskenderun körfezi çevresindeki kentleşmenin beklenenin altında gerçekleştiğini ifade etmektedir (Yücel, 1961:35).

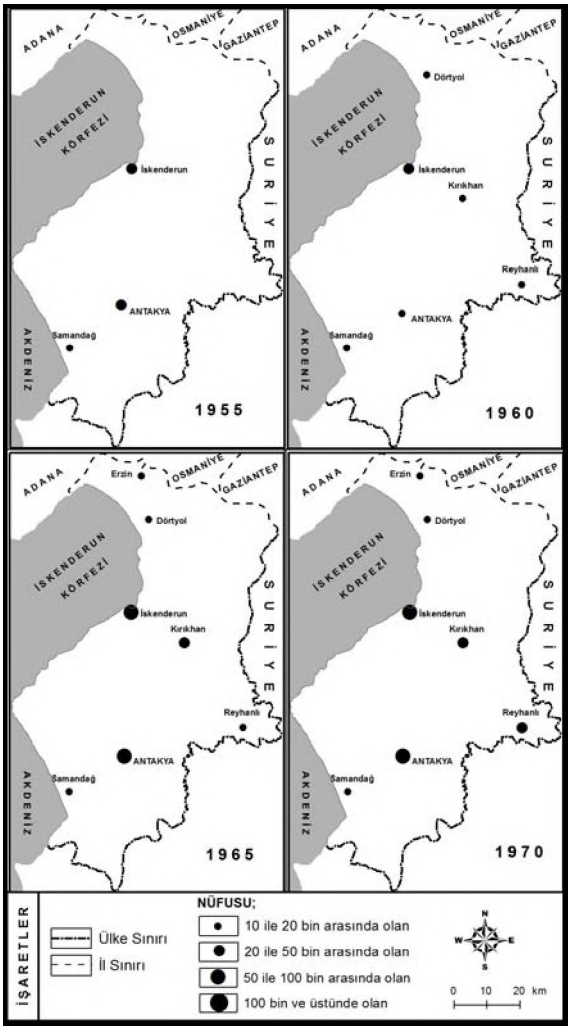

Şekil 5: 1955-1970 arasında Hatay'daki kentlerin dağılışı

Sonuç olarak gerek tarım ve gerekse tarım ürünlerine dayalı sanayi faaliyetleri, 1940'dan 1975'lere kadarki süreçte kentleşme hareketlerinin temel dinamiğini oluşturmuştur. Nitekim 1940 yılında %15.76 olan kentli nüfus, 1975'de %46.02'ye yükselmiştir (Tablo 1). Özellikle Samandağ, Reyhanlı, Dörtyol, Kırıkhan ve Erzin gibi tarım kentlerinin[5] ortaya çıkışını bu şekilde açıklamak mümkündür (Tümertekin, 1973:56-60).

2.3. 1975-1990 Arası (Metalürji Sanayinin Etkili Olduğu) Dönem

Hatay'da 1970-1975 tarihlerine kadar büyük oranda tarım ve tarıma dayalı sanayi aktivitelerine bağlı gelişme gösteren kentleşme, 1975 yılında İskenderun Demir-Çelik Fabrikası'nın hizmete girmesiyle farklı bir özellik kazanmıştır. Zira sürecin başında Hatay'daki kentleşme oranı %46.02 iken, sonunda bu değer %7.4'lük artışla %53.42'ye ulaşmıştır (Tablo 4). 1990'da en büyük kentin (İskenderun) nüfusu 155 bine yaklaşmış, ortalama kent büyüklüğü ise 45 bini aşmıştır. Kentleşme oranlarının hızına göre bir karşılaştırma yapılacak olursa, bir önceki dönemin (%14.06) neredeyse yarısı kadar bir büyümenin olduğu dikkati çeker. Fakat metalürji sanayinin yarattığı bu etki Amanosların kıyı ile Amik ovası arasında doğal bir engel oluşturması sebebiyle, İskenderun ve çevresindeki yerleşmelerle sınırlı kalmıştır.

Ancak burada asıl vurgulanmak istenen, özellikle 1970 yılından itibaren İskenderun başta olmak üzere, Dörtyol, Payas ve çevresindeki banliyöleşme ve kentlerdeki fonksiyonel değişimdir. Bu durum Hatay'daki kentleşme hareketlerine ivme kazandırmanın ötesinde, kentleşmenin yönünü değiştirmiştir. Sanayi temelli olan bu kentleşme, bir süre mevcut kentlerdeki nüfusun artışı şeklinde devam ederken, uzun vadede ise kentlerin çevresindeki yerleşmelerin nüfuslanmasıyla sürmüştür. Bunda, demir-çelik fabrikasında üretilen yarı mamulleri işleyen yeni işletmelerin hizmete girmesi ve işletmelerin yöredeki dağılışı etkili olduğu gibi, işçilere ait ikamet alanlarının kent çevresine kaydırılması da etkilidir. Zira bu tarihlerde İsdemir'de 16900 kişi istihdam edilmiş olup (Koca,2005:65), bunların önemli bir bölümü çevredeki yerleşmelerde ikamet etmeye başlamışlardır.

Öte yandan yöredeki nüfus artışını sadece metalürji sanayiyle açıklamak mümkün değildir. Endüstriyel faaliyetlere bağlı tersiyer ve kuvaterner[6] sektörlerin ortaya çıkışı söz konusu olduğu gibi, bütün bunlara kimya, madeni eşya gibi yeni sanayi dallarını da eklemek yerinde olacaktır. İstihdam imkânı Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve çevre iller başta olmak üzere Türkiye'nin hemen her bölgesinden gelen göçlerle birlikte, Payas başta olmak üzere çok sayıda yerleşmenin nüfuslanmasına yol açmıştır. Böylece kentleşme

---

[5] Sözü edilen yerleşmeler 1950-1965 arasındaki dönemde, Tümertekin tarafından gerek nüfusları ve gerekse fonksiyonel özellikleri göz önüne alınarak köyden çok kentlere yakın görülerek, *tarım kasabası* olarak ifade edilmiştir (Tümertekin, 1973:56).

[6] Tersiyer üretim; mallardan çok hizmetlerin ticari yönünü ele alır. Günümüzün modern şehirlerinde bankalarda, hastanelerde, dükkanlarda çalışanlar bu grupta değerlendirilir (Tümertekin, Özgüç, 2009:112). Yine toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma, haberleşme ve depolama, mali kurumlar, sigorta taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri vb. tersiyer üretim olarak gruplandırılır (Yüceşahin, Özgür, 2008:126). Gottaman tarafından Kuvaterner işler olarak tanımlanmıştır (Gottman, 1976:5-31). Kuvaterner üretim ise, bilgi toplama işleme, değiştirme ve yayma işleri olarak tanımlanmaktadır (Tümertekin, Özgüç, 2009:112).

İskenderun'la sınırlı kalmamış, Belen'den başlayarak Dörtyol'a kadar olan alanda devam etmiştir. Burada özellikle İskenderun, Dörtyol ve Payas sanayi faaliyetlerinin odağında yer almaları nedeniyle hızlı bir kentleşme sürecine girerken Belen, Karaağaç ve Karayılan gibi yerleşmeler ise sanayi faaliyetlerinden dolaylı olarak etkilenmiş ve bu merkezlere bağlı olarak kentleşme sürecine dâhil olmuşlardır (Şekil 6). Nitekim etkileşim idari yapılanmaya da yansımış olup, özellikle 1987 yılında Karaağaç, Karayılan ve Denizciler'de olduğu gibi bazı yerleşmelerde belediye teşkilatı kurulmuştur. Bunlardan Denizciler, farklı köylerin bazı mahallelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Dolayısıyla yöredeki sanayi faaliyetleri, merkezi özelliği zayıf ya da olmayan fakat nüfusunun önemli bir bölümü sanayide çalışan yeni kentlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece temelde iki merkezin çevresinde çok odaklı ve birbirini tamamlayan bir yerleşme yumağından söz edilebilirken, asıl gelişimini 1990 sonrasında gösterecek olan banliyö tarzı kentleşmenin ilk örnekleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkez ile çevreyi birbirinden ayıran en belirgin özellik, kentsel merkeziyet ve bu merkeziyeti oluşturan güçlerdir[7]. Bu nedenle nüfusun 10 bini aşmasıyla başlayan bir kentleşmenin ötesinde, merkeze olan yakınlığından dolayı kendini gösteren bir kentleşmeden söz etmek mümkündür. Aslında bu durum hem kıyı ve hem de Amik ovası çevresindeki kentleşmenin ana karakterini tanımlamaktadır.

Tablo 4: 1975-1990 Arasında Hatay'daki Kentsel Nüfusun Dağılımı.

Yıl	Kentleşme Oranı (%)	Kentler ve Banliyöleri	Nüfusu	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)	Toplam Kentli Nüfus İçerisindeki Payı (%)
1975	46.02	Hassa	10926	1.46	3.19
		Erzin	15314	2.05	4.47
		Dörtyol	19390	2.60	5.66
		Samandağ	22540	3.02	6.58
		Payas	25500	3.42	7.44
		Reyhanlı	25749	3.46	7.51
		Kırıkhan	38118	5.12	11.12
		Antakya	77518	10.41	22.63
		İskenderun	107437	14.43	32.36
1980	47.38	Harbiye (Antakya)	11433	1.33	2.81
		Erzin	16327	1.90	4.02
		Samandağ	23672	2.76	5.83
		Dörtyol	25905	3.02	6.38

[7]Kentsel merkeziyet; Bir yerleşim yöresindeki nüfus için en çok ve en gerekli hizmetler bir merkezi yerde oluşmuş bir ekonomik merkezde sunulmaktadır (Karaboran,1990:145-147). herhangi bir kentte toplanmış merkezi fonksiyonların çokluğu ve çeşitliliğiyle birlikte orada toplanan bir ya da birkaç ulaşım sistemine dayanmaktadır. Elbette ki bu fonksiyonların endüstri öncesi, sonrası ve günümüzde farklılık arz ettiğini de burada belirtmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, sanayi devrimi öncesinde merkeziyetin kökeni *Şato*, *Pazar* ve *Tapınak* üçlüsüyle sınırlı kalırken, sanayi devrimiyle birlikte imalat sanayi merkeziyetin odak noktasını oluşturmuştur. Günümüzde ise makineleşme ve sanayi tesislerinin kent dışına çıkma süreciyle birlikte özellikle *kuvaterner işler* olarak adlandırılan hizmetler sektörü bu anlamda ön plana çıkmıştır (Gottman, 1976:5-31). Bu üretim Tümertekin, Özgüç, Yüceşahin ve Özgür tarafından *Tersiyer* olarak tanımlanmıştır (Tümertekin, Özgüç, 2009:112; Yüceşahin, Özgür, 2008:126).

		Payas	27756	3.24	6.84
		Reyhanlı	31003	3.62	7.64
		Kırıkhan	49891	5.82	12.29
		Antakya	94942	11.08	23.39
		İskenderun	124824	14.57	30.76
1985	49.77	Karayılan (İsk.)	12439	1.24	2.49
		Harbiye (Antakya)	15046	1.50	3.01
		Belen	15057	1.50	3.01
		Erzin	18593	1.85	3.72
		Samandağ	27477	2.74	5.50
		Payas	29374	2.93	5.88
		Dörtyol	30722	3.06	6.15
		Reyhanlı	37471	3.73	7.51
		Kırıkhan	52780	5.26	10.57
		Antakya	107821	10.75	21.61
		İskenderun	152096	15.17	30.48
1990	53.42	Serinyol (Antakya)	13046	1.17	2.20
		Karayılan (İsk.)	13883	1.25	2.34
		Karaağaç (İsk.)	13888	1.25	2.34
		Belen	15629	1.40	2.63
		Harbiye (Antakya)	17248	1.55	2.90
		Erzin	22477	2.02	3.79
		Samandağ	29857	2.69	5.03
		Payas	29969	2.70	5.05
		Reyhanlı	42451	3.82	7.16
		Dörtyol	47144	4.24	7.95
		Kırıkhan	68601	6.18	11.57
		Antakya	123871	11.16	20.89
		İskenderun	154807	13.94	26.11

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayım sonuçlarından hesaplanmıştır.

Diğer taraftan yöredeki kentleşmeyi sadece sanayileşmeyle başlayan göçlerle açıklamak mümkün değildir. Bunda özellikle 1980'den sonraki turunçgil tarımı da etkili olmuştur. Zira Dörtyol ve çevresinde turunçgil bahçesi bulunan çok sayıda Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden göç etmiş aile vardır.

Kentleşme hareketlerinde ulaşım faaliyetlerini de göz ardı etmemek gerekir. Bunlardan özellikle Doğu Akdeniz'in önemli limanlarından biri olan İskenderun[8],

[8] İskenderun Limanı, 1400 m. uzunluğunda bir mendireğe sahip olup, kuzey ve güney rüzgârlarından korunmaktadır. Liman girişinde derinlik 12 metredir. Demiryolu ve karayolu şebekesi ile bağlantılı genel amaçlı bir liman olup, dökme, Ro-Ro ve karışık yüke hizmet vermektedir. Limana giren ve çıkan gemiler için kılavuz almak zorunlu olup, 2000 GT'ye kadar olan gemiler için römorkör alma mecburiyeti yoktur. Deniz vasıtaları için 90 ton kapasiteli bir yüzer vinç, bir kılavuz botu, 4 römorkör, 2 palamar ve bir servis botu mevcuttur. Liman elleçleme ekipmanları arasında bir adet 42 tonluk dolu ve bir adet de 10 tonluk boş konteyner forklifti, 3-35 tonluk 17 adet rıhtım vinci, 5-25 tonluk 8 adet mobil vinç, 2 köprü vinci, 8 standart ve 13 kısa mastlı forklift, 5 paletli vinç ve 3 loder yer almaktadır. Limanda konteynerize yük için stoklama alanı mevcuttur. 60.000 ton kapasiteli TMO'ya ait bir beton siloya sahip olan limanda rıhtımla bağlantılı bir konveyör sistemi mevcuttur. Ayrıca, yükleme hızı saatte 350 ton, boşaltma hızı saatte 250 ton olan bir cevher konveyörü de bulunmaktadır (http://www.oib.gov.tr/portfoy/tcdd).

ülkemizin Güney ve Güneydoğu bölgelerine hizmet verdiği gibi, Ortadoğu ülkelerine yönelik ticarette de aktarma fonksiyonuyla kapı vazifesi görmektedir (Koday,1998:219). Yükleme boşaltma ve hinterlandı yönüyle Mersin limanının gölgesinde kalsa da, oluşturduğu istihdam ve ticari aktiviteye olan pozitif etkisiyle İskenderun ve çevresindeki kentleşme hareketlerinde önemli bir yere sahiptir. Hatta limanın etkisini sadece 1975-1990 arasındaki dönemle sınırlandırmak mümkün olmasa da, sanayi faaliyetlerinin gelişimine bağlı olarak bu süreçte etkinliğinin arttığını da unutmamak gerekir.

Fotoğraf 3: Antakya'da göçlerle kurulmuş Hacı Ömer Alpagot mahallesinden görünüş

Limanların yanında karayolu ulaşımı da kentleşmede etkili olmuştur. Sınır kapılarının varlığına bağlı olarak gelişen ticari faaliyetlerin etkisi Antakya ve İskenderun'da kendini gösterdiği gibi, bunun ötesinde en belirgin şekilde E91 (D817) karayoluna bağlı olarak Belen ve Erzin'de göstermiştir (Tablo 4). Bunlardan Erzin, demir ve karayolu ulaşım şebekesine olan yakınlığı nedeniyle kentsel gelişimin belirgin bir yön ve hız kazandığı yerleşmelerdendir (Şahin,2006:197).

Bilindiği üzere Belen, Çukurova ile Amik ovasını, dolayısıyla Suriye ve Ortadoğu ülkeleriyle olan karayolu bağlantısını sağlayan geçitte[9] yer almaktadır. İlk kez 1920 yılında Fransızlar tarafından araç geçişine uygun hale getirilen geçidin, 1970 yılında tamamlanan genişletme çalışmalarıyla trafik yoğunluğu daha da artmıştır (Şahin,2007:78).

[9]750 m yükseltide yer alan Belen geçidinin Belen-Topboğazı arasındaki bölümünden 2008 yılı itibariyle %66'sı otomobil, %10'nu orta yüklü ticari taşıt 100 binin üzerinde araç geçişi söz konusudur.

Karayolundaki bu değişim, İskenderun merkezli diğer faktörlerle birlikte Belen'deki kentleşme hareketlerinin hızlanmasında etkilidir.

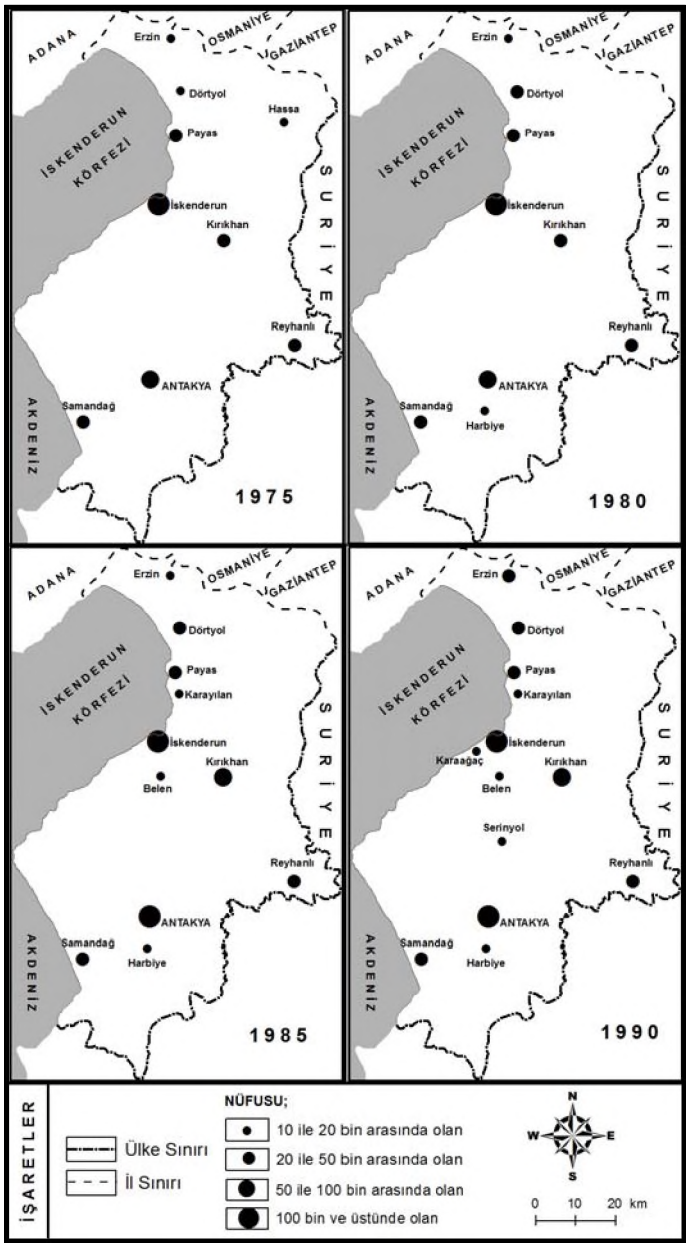

Şekil 6: 1975-1990 arasında Hatay'daki kentlerin dağılışı

Bu dönemde Amik ovası çevresinde ve Asi deltasında kentleşme büyük oranda tarım ve tarıma dayalı sanayi faaliyetlerine bağlı olarak devam etmiştir. 1975-1990 arasında Kırıkhan başta olmak üzere Reyhanlı, Samandağ gibi kentlerde %32 ila 80 gibi önemli sayılabilecek bir nüfus artışı söz konusudur. 1990 yılında Kırıkhan'ın nüfusu yaklaşık %80 gibi bir artışla 68 bini aşarken, Reyhanlı %65'le 42 bin, Samandağ ise %32 artışla 30 bine yaklaşmıştır (Tablo 4). Nüfus artışı özellikle 1980 sonrasında fonksiyonel çeşitliliği artırdığı gibi zamanla hizmetler sektörünün ön plana çıkmasına yol açmıştır. Nitekim fonksiyonel anlamdaki bu değişim, özellikle 2000 yılı ve sonrasında daha da belirginleşmiştir.

Bunların yanında kısmi de olsa Antakya'da da fonksiyonel bir değişimden söz edilebilir. Kentteki hizmetler sektörü sağlık, eğitim ve idari anlamda yapılan yatırımların yanında, özellikle uluslar arası ticari aktivitelerin artışına bağlı olarak gelişmiştir. Cilvegözü ve Yayladağı sınır kapılarının varlığıyla gelişme gösteren uluslar arası ticari işletmelerin yönetim merkezleri kentte toplanmıştır. Bu, bir yandan Antakya'ya Altınözü ve Yayladağı ile birlikte kırsal sahalardan göçleri hızlandırırken, diğer yandan Antakya'nın yatay gelişimiyle birlikte banliyö oluşumunu da etkilemiştir. Böylece İskenderun-Dörtyol çevresinde banliyöleşmeye neden olan çok odaklı kentsel gelişim Antakya çevresinde de kendini göstermeye başlamıştır.

Neticede Amanosların batısına kıyasla ilin diğer kesimlerinde tarım, hizmetler, ulaşım ve tarıma dayalı sanayiye bağlı, dolayısıyla daha yavaş seyreden bir kentleşmeden bahsetmek mümkündür.

2.4. 2000-2009 (Hizmetler Sektörünün Etkili Olduğu) Dönemi

Bu dönemde kentleşme oranı tedrici olarak %54'lerden %60'a yükselmiştir (Tablo 5). 2000-2007 arasında kentleşme daha çok Odabaşı, Kuzuculu, Karayılan gibi küçük yerleşmelerin büyüyerek kent sınıfına girmesi şeklinde gerçekleşirken, 2007-2009 arasında ise büyük oranda mevcut kentlerdeki nüfus artışına bağlı olarak devam etmiştir. Hatay'daki kentleşme hareketleri bir taraftan Antakya, İskenderun, Dörtyol, Samandağ ve Kırıkhan gibi merkezlerdeki nüfus artışıyla, diğer yandan bunların çevresinde nüfusu 10 bini aşan yeni yerleşmelerin ortaya çıkmasıyla sürmüştür (Tablo 5;Şekil 7). Nitekim 1990'da 13 olan kent sayısı, 2000'de 16, 2009'da ise 19'a yükselmiş olmasına karşın, kentli nüfus artışıyla aynı oranda devam etmeği için ortalama kent büyüklüğünde belirgin bir değişimin olmadığı gözlenmektedir. Buna göre, 1990'da 45600 olan ortalama kent büyüklüğü, 2000 yılında yaklaşık 43 bin, 2009'da ise 45800 civarına ulaşmıştır. Aynı zamanda bu değer Hatay'ın güncel ortalama kent büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 5: 2000-2009 Arasında Hatay'daki Kentsel Nüfusun Dağılımı

Yıl	Kentleşme Oranı (%)	Kentler ve Banliyöleri	Nüfusu	Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)	Toplam Kentli Nüfus İçerisindeki Payı (%)
2000	54.85	Kuzuculu (Dörtyol)	10.688	0.85	1.55
		Çekmece (Antakya)	11.824	0.94	1.71
		Karayılan (İsk.)	11.187	0.89	1.62
		Serinyol (Antakya)	15.749	1.25	2.28

		Karaağaç (İsk.)	16.250	1.29	2.36
		Denizciler (İsk.)	17.495	1.39	2.54
		Belen	18.646	1.48	2.71
		Harbiye (Antakya)	20.309	1.61	2.95
		Erzin	25.879	2.06	3.76
		Payas	31.719	2.52	4.61
		Samandağ	34.641	2.76	5.03
		Reyhanlı	52.135	4.15	7.58
		Dörtyol	53.597	4.27	7.79
		Kırıkhan	63.615	5.07	9.24
		Antakya	144.910	11.55	21.06
		İskenderun	159.149	12.69	23.13
2007	59.80	Odabaşı (Antakya)	10.192	0.73	1.22
		Yeşilköy (Dörtyol)	10.205	0.73	1.23
		Karayılan (İsk.)	10.611	0.76	1.27
		Kuzuculu (Dörtyol)	10.899	0.78	1.31
		Serinyol (Antakya)	12.517	0.90	1.50
		Narlıca (Antakya)	12.750	0.91	1.53
		Denizciler (İsk.)	16.178	1.16	1.95
		Çekmece (Antakya)	16.694	1.20	2.01
		Karaağaç (İsk.)	19.379	1.39	2.33
		Belen	20.303	1.46	2.44
		Harbiye (Antakya)	24.500	1.76	2.95
		Erzin	30.035	2.16	3.62
		Payas	32.587	2.35	3.93
		Samandağ	42.012	3.03	5.06
		Reyhanlı	60.073	4.33	7.24
		Dörtyol	66.082	4.76	7.97
		Kırıkhan	70.543	5.08	8.50
		İskenderun	177.294	12.78	21.38
		Antakya	186.243	13.43	22.46
2009	60.07	Karayılan (İsk.)	10.191	0.70	1.17
		Yeşilköy (Dörtyol)	10.527	0.72	1.20
		Odabaşı (Antakya)	10.889	0.75	1.25
		Kuzuculu (Dörtyol)	11.254	0.77	1.29
		Narlıca (Antakya)	13.847	0.95	1.59
		Denizciler (İsk.)	15.804	1.09	1.81
		Serinyol (Antakya)	16.475	1.13	1.89
		Çekmece (Antakya)	16.959	1.17	1.94
		Karaağaç (İsk.)	18.719	1.29	2.15
		Belen	20.892	1.44	2.40
		Harbiye (Antakya)	24.222	1.67	2.78
		Erzin	30.356	2.09	3.48
		Payas	33.265	2.29	3.82
		Samandağ	44.137	3.04	5.07
		Reyhanlı	61.306	4.23	7.04
		Kırıkhan	69.285	4.78	7.96
		Dörtyol	69.507	4.79	7.98
		İskenderun	190.279	13.13	21.86
		Antakya	202.216	13.96	23.23

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayım sonuçlarından ve TÜİK ADNKS verilerinden hesaplanmıştır.

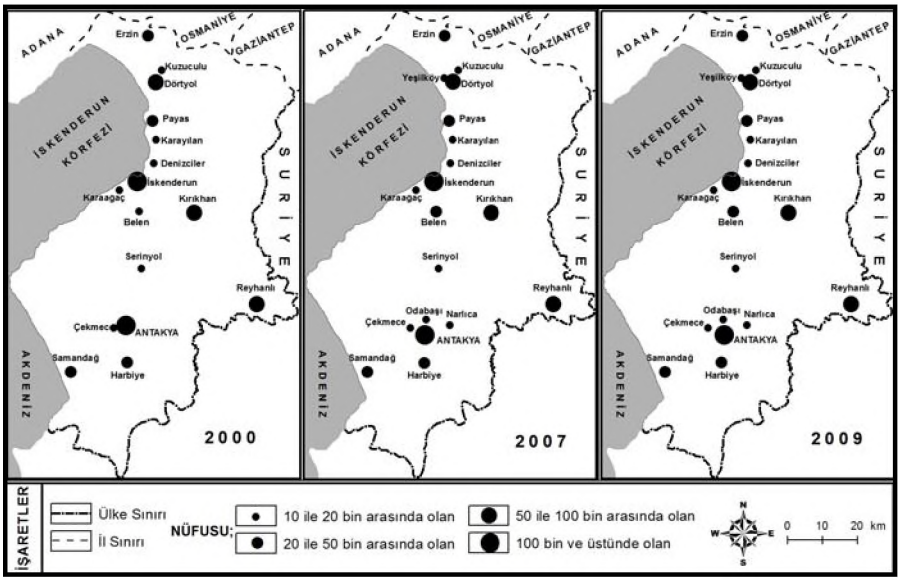

Şekil 7: 2000-2009 arasında Hatay'daki kentlerin dağılışı

Ana hatlarıyla bu periyotta; hizmetler sektörünün ön plana çıktığı söylenebilir. Bilhassa 1980 sonrasında bazı kentlerde hâkim fonksiyonun değişimi banliyöleşmeyi de hızlandıran faktör olmuştur. Bu fonksiyonel değişim Kırıkhan, Reyhanlı, Samandağ ve Dörtyol'da görülmektedir. Zira 1960-1965 yıllarında tarımın hâkim fonksiyonu oluşturduğu bu kentlerde hizmetler sektörü ön plana çıkmaya başlamıştır. Değişim süreci özellikle 2000 yılından sonra daha da belirginleşmiştir. Bu anlamda 2000 yılı genel nüfus sayımına göre Hatay'daki kentlerin önemli bir bölümünde çalışan nüfusun yaklaşık %60 ile 80'i genel hizmetlerde toplanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Hatay'daki Bazı Kentlerde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı (2000)

Kentler	Hizmetler	%	Sanayi	%	Tarım	%	Diğerleri	%
Antakya	25812	77.03	6847	20.43	789	2.35	59	0.17
Belen	2727	74.91	788	21.64	119	3.26	6	0.16
Dörtyol	6648	68.75	2202	22.77	799	8.26	20	0.20
Erzin	2804	59.69	717	15.26	1172	24.95	4	0.08
Kırıkhan	7679	65.10	1753	14.86	2338	19.82	24	0.20
İskenderun	28444	81.07	6102	17.39	471	1.34	65	0.18
Reyhanlı	5904	69.55	1284	15.12	1281	15.09	19	0.22
Samandağ	4044	75.49	486	9.07	818	15.26	9	0.16

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı verilerinden hesaplanmıştır.

1980 yılından sonra Hatay'a yapılan kamu yatırımlarının sektörel dağılımı da kentlerdeki fonksiyonel değişimde etkili olmuştur. Zira bu dönemde yapılan kamu yatırımlarının büyük oranda sağlık, eğitim, ulaşım-haberleşme gibi alanlarda yoğunlaşması

hizmetler sektöründe istihdamı artırıcı bir etki yapmıştır. 1991 yılında Hatay'a yapılan kamu yatırımlarında ilk sırayı %63'lük değerle imalat sektörü alırken, 2007'de yatırımların %40'ı ulaşım-iletişim, %22'lik bölümü ise sağlık sektörüne yönelikti (DPT, 1980-2007). Bunun en somut örneği 1992 yılında hizmete giren Mustafa Kemal Üniversitesi'dir.

Hizmetlerin fonksiyonel anlamda ön plana çıkışı, günümüzde sürdürülen ekonomik politikaların yanında özellikle yerleşmelerdeki nüfus artışına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, kentlerdeki nüfus artışı zamanla tersiyer ya da kuvaterner sektörlerin canlanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, 1975'den sonra başlayan banliyöleşme[10] Antakya, İskenderun ve Dörtyol gibi belirli merkezlerin çevresindeki kırsal yerleşmelerin kentsel nitelik kazanmasıyla daha da belirginleşmiştir. Nitekim ilde nüfusu 10 bine ulaşmış yerleşmelerin daha çok Antakya ve İskenderun çevresinde görülmesi dikkat çekicidir. Bunlar kent ve kır yerleşmelerinin yatay büyüme ve fonksiyonel gelişimiyle kendini göstermiş, sonrasında kente ait kurum, kuruluş ve sektörlerin çevre yerleşmelere kaymasıyla ana kentle bütünleşmiş, adeta onun mahallesi konumuna gelmişlerdir. Böylece nüfusunun önemli bir bölümü ana kentte çalışan ve hizmetlerden yararlanan, fakat yönetim olarak ondan ayrı olan banliyö (çevrekent) ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Hatay'da kentler, 1940-2010 arasındaki kentleşme süreciyle birlikte hem sayısal hem de fonksiyonel anlamda belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta etkin olan tarım, ticaret ve sanayi gibi fonksiyonlar genel hizmetlerin gelişimine zemin hazırladığı gibi, gelecekte yeni kentsel yapıların oluşmasına da neden olmuştur. Böylece Hatay, yaklaşık 22 kat büyüyerek %60'lara varan kentli nüfusuyla bu alanda önemli bir yol kat etmiştir. Kentleşmenin büyük oranda İskenderun-Dörtyol ve Antakya çevresinde yoğunlaşması, bir yandan kesintisiz kentsel bir bölgenin oluşumunu sağlarken öte yandan yerleşme kaynaklı sorunlara da neden olmuştur.

Hatay'da gelişim ve dağılışı yönüyle belirlemeye çalıştığımız kentleşme büyük oranda Amik ve kıyı ovalarıyla birlikte Asi deltası gibi 1. ve 2. sınıf tarım alanlarını baskılamaktadır. Bu durum uzun vadede tarım ve gıda sektörlerinin geleceği açısından endişe vericidir

Kentler büyük oranda yetersiz yönetim ve planlama çalışmalarının genel bir sonucu olarak çarpık bir yapılaşmayla karşı karşıyadır. Samandağ, Antakya ve İskenderun başta olmak üzere hemen hepsinde modern yapılaşma kriterlerine ters düşen görüntüler dikkat çekmektedir. Sorunlar büyük ölçüde göçler ve sosyal yapıyla ilgili olmasının yanında, bilhassa imar planlarının hayata geçirilememesi çözümü zorlaştırmaktadır. Hiç şüphe yok ki bu durum, kent yaşamının daha kaotik bir hal almasında etkilidir.

[10] Umland, Vorortzone, Urban fringe, urban periphery, edge of city, suburb ya da banliyö adları verilen (Göney,1995:131-132) kente bağlı bu kuşaklar başka bir çalışmanın konusu olabileceği için burada detaylarıyla ele alınmamıştır.

Kentleşme hareketlerinin büyük ölçekli depremleri üretebilen faylarla oluşmuş tektonik depresyonlar üzerinde sürmekte oluşu göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Nitekim tarihsel süreçte İskenderun körfezi ve Antakya'da[11] yaşanan depremlerde önemli kayıplar verilmiştir.

Çarpık kentleşmenin de rol oynadığı sel ve taşkınlar, Hatay için önemli bir çevresel sorundur. Kısa aralıklarla çeşitli boyutlarda görülen bu felaket, temelde kentsel alt yapı yetersizliği ve akarsu yataklarının yapılaşmış olmasıyla ilgilidir. Nitekim 2001 yılında yaşanan sel felaketi buna bir örnektir.

Sonuç olarak, 1940-2010 arasında süregelen bu hızlı ve plansız kentleşme günümüzde çok sayıda mekânsal ve yaşamsal sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle kent ve kentleşmeye dönük çalışmaların yanında, yapılacak planlamaların kentleşmenin genel karakterine uygun olarak yapılması önem arz etmektedir. Bu amaçla daha detaylı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Ancak bütün bunların temelinde yerel yönetimlerle ilgili sorunların yattığını söylemek gerekir. İdari sınırların belirlenmesinde siyasi kaygılardan çok yerleşmeler arasındaki ilişkilerin temel alınması gereklidir. Zira idari anlamda gerçekçi bir düzenleme yapılmadığı takdirde olası planlamaların hayata geçirilmesi mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

Anonim, 1968, Hatay 1967 İl Yıllığı. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Anonim, 1973, Hatay 1973 İl Yıllığı.

Boyraz, Z., 2004, "Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları Açısından Kırıkhan Şehri". Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:11, s:327-352, Konya.

Boyraz, Z., 2009, "Erzin'in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri" Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:1, s:151-175, Afyon www.sosbil.aku.edu.tr/makale/c9s1m10.pdf (18.02.2010)

Bulut, İ., 1998, Şehir Coğrafyası Açısından Sorgun. Atatürk Üniv. Yay. No: 877, K.K.E.F. Yay. No:96, Erzurum.

Çalışkan, V., 2003, "Amik Ovası ve Amik Gölü:Bir Sulak Alanı Kurutma Deneyiminin Günümüze Ulaşan Etkileri" Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:41, s:97-125, İstanbul.

[11] "Arabistan levhasının kuzeye doğru hareketi Ölü Deniz Fayı'nda gerilmelerin kümülatif olarak artmasına neden olur. Bu gerilme jeolojik birimlerin direnim gücünü aştığı anda enerji aniden boşalır ve depremler ortaya çıkar. Bu durum Antakya ve yakın çevresinde oldukça yüksek deprem riski potansiyeli oluşturur. Tarihsel ve aletsel dönemlerdeki depremler de bunu ortaya koymaktadır." Nitekim M.Ö. 148'den 1894'e kadar uzanan dönemde şiddetleri V ila X arasında değişen 52 deprem meydana gelmiştir. (Korkmaz, 2006:52). Yine son kayıtlara göre, 1822 yılında Antakya ve İskenderun'da meydana gelen 10 şiddetindeki depremle 20 bin, 1872 yılında Antakya ve Samandağ'da meydana gelen 9 şiddetindeki depremle de 1800 civarında can kaybı meydana gelmiştir (http://www.koeri.boun.edu.tr/).

Çetin, B., 2010, Antakya (Hatay) Nüfusunun 1940-2008 Yılları Arasındaki Gelişimi ve Temel Özellikleri. Hatay Araştırmaları I, Antakya Belediyesi, Pegem yayınları, s:179-225)

DİE. 1940-2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçları. Ankara.

DİE., 2005, 2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri. Ankara.

Darkot, B., 1967, "Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriteri". İstanbul Üniv. Coğr. Enst. Derg. Sayı:17, s:1-9, İstanbul.

DİE., 2000, Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Hatay, Ankara.

DPT, 1980-2007, Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı, http://www.dpt.gov.tr ve http://www.dpt.gov.tr/kamuyat/il.html (17.04.2011).

Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, İstanbul.

Doğruel, F., 2005, Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü "İnsaniyetleri Benzer". İletişim Yayınları, İstanbul.

Emiroğlu, M., 1975, "Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus" Coğrafya Araştırmaları Dergisi. S:7, s: 125-157, Ankara.

Gottman, N., 1976, Şehirsel Merkeziyetin Gelişmesi. (Çev; Nazmiye Özgüç), İst. Üniv. Yay. No:2087, Coğ. Enst. Yay. No:8, İstanbul.

Göney, S., 1995, Şehir Coğrafyası, Yerleşme Coğrafyası, cilt:1. İst. Üniv. Ede. Fak. Yay. No:2274, Coğ. Enst. Yay. No:91, İstanbul.

Karaboran, H.H., 1987, "İslahiye ve Hassa'da Şehirsel Fonksiyonlar Açısından Nüfusun Gelişmesi-Dağılışı ve Şehirleşme Hareketleri." Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s:95-129, Elazığ.

Karaboran, H.H., 1989, "Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar." Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, s:81-118, Elazığ.

Karaboran, H.H., 1990, "Merkezi Yer Olarak İslahiye ve Hassa (Bir Yerleşme Coğrafyası Araştırması." Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, s:145-158, Elazığ.

Keleş, R., 2006, Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Koca, H., 2005, Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri Yönünden Dörtyol Şehri. Aktif Yayınevi, İstanbul.

Koday, S., 1998, "İskenderun Limanı". Türk Coğrafya Dergisi Sayı:33, s:211-235, İstanbul.

Korkmaz, H., 2006, "Antakya'da Zemin Özellikleri Ve Deprem Etkisi Arasındaki İlişki." Coğrafi Bilimler Dergisi, 4(2), s.49-66, Ankara.

Köse, A., 1996, Fonksiyonel Özellikleri Yönünden İvrindi. Atatürk Üniversitesi Yay. No: 831, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. No: 74, Araştırma Serisi No: 16, Erzurum.

Özgür, E,M., 1996, "Yeni İlçe Merkezlerimizin Fonksiyonel Bakımdan Gösterdiği Özellikler" Ankara Üniv. DTCF., Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:12, s:25-32, Ankara.

Özçağlar, A., 1997, Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler). Ekol Yayınevi, Ankara.

Pamir, H., 2009, "Alalakh'dan Antiokheia'ya Hatay'da Kentleşme Süreci" Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 6, Sayı: 12, s. 258-288, Hatay.

Sencer, Y., 1979, Türkiye'de Kentleşme. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şahin, İ,F., 2006, Erzin İlçesi'nin Coğrafyası. Aktif Yayınevi, İstanbul.

Şahin, İ,F., 2007, "Belen Geçidi'nde Coğrafi Gözlemler." Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:17, s:65-86, Konya.

Temiz, F,M., 2002, XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekan Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Van.

Tümertekin, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar. İst. Üniv. Yay. No: 1840, Coğ. Enst. Yay. No: 72, İstanbul.

Tümertekin, E., Özgüç, N., 2009, Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Türkmen, A,F., 1937, Mufassal Hatay. Cilt I, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

Yazıcı, H., 1996, "Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt." Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 30, s. 189-219, İstanbul.

Yücel, T., 1961, "Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri." Türk Coğrafya Dergisi Sayı:21, s.31-45, İstanbul.

Yüceşahin, M,M., Özgür, E,M., 2004, "Türkiye Kentlerinin Kentleşme Düzeylerinin Demografik, Ekonomik ve Sosyal Değişkenlerle Belirlenmesi." DTCF Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, s:115-139, Ankara.

Yüceşahin, M,M., Bayar, R., Özgür, E,M., 2004, "Türkiye'de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı ve Değişimi." DTCF Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s:41-55, Ankara.

İNTERNET

http://www.tuik.gov.tr/

www.kgm.gov.tr

http://www.integranet.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007_urban_rural_chart.pdf (21.09.2009)

http://www.oib.gov.tr/portfoy/tcdd_iskenderun.htm (06.03.2010).

http://www.metoks.com.tr/limanlar.html (06.03.2010).

http://www.koeri.boun.edu.tr/ (02.01.2011).